

Η ποιητική διάθεση του λαϊκού πολιτισμού

Πολιτισμός / Λαογραφία-Παράδοση

Μιχάλης Γ. Μερακλής, Ομ. Καθηγητής του Παν/μίου Αθηνών

Από τις τρεις λέξεις που διαπλέκονται στο σημείωμα αυτό-πολιτισμός, παράδοση, λαϊκός-θα έλεγα ότι η πιο εύκολη στον προσδιορισμό της είναι η πρώτη, αν με τη λέξη αυτή εννοούμε οτιδήποτε αποτελεί προϊόν της ζωής, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, μιας οργανωμένης ομάδας (πού μπορεί να είναι και μία κοινωνία ολόκληρη).

Λαογραφικό Μουσείο Λάρισας

Και η έννοια της παράδοσης ίσως δεν είναι όσο φαίνεται δύσκολη. Μπορούμε να πούμε ότι τη συνιστούν αυτά που έχουν παραδοθεί στο παρόν από το (μακρινό ή πρόσφατο) παρελθόν, με τέτοιο τρόπο, που να υφίσταται κάποια ζωντανή σχέση του παρόντος με αυτά, σε έναν τομέα της σύγχρονης ζωής ή στην σύγχρονη ζωή γενικά. Για τον λαϊκό Μακρυγιάννη π.χ. -ο οποίος ανήκει στην παράδοση μας, αφού τα Απομνημονεύματά του δεν είναι διόλου μία υπόθεση ξεχασμένη για ένα ευρύτερο κοινό-οι αρχαίοι ανήκουν στην παράδοση, αφού τόσο συχνά και με τόση θέρμη ο ίδιος αναφέρεται σε αυτούς. Η μετάδοση από το παρελθόν στο παρόν γίνεται προφορικά από γενιά σε γενιά. Αλλά ο τρόπος αυτός δεν είναι ο μοναδικός. Η παράδοση μεταβιβάζεται και με τα κείμενα, επιπλέον καλλιεργείται και με την εκπαίδευση: όλα-ο προφορικός λόγος, ο γραπτός λόγος η εκπαίδευση-είναι εξίσου ισχυροί τρόποι και παράγοντες παρουσίας της παράδοσης. Πρέπει να παρατηρηθεί εξάλλου ότι η παράδοση δεν προέρχεται από μία ορισμένη χρονική περίοδο.

Η έννοια του λαϊκού

Η πιο δύσκολη από τις τρεις έννοιες είναι τελικά η έννοια του λαϊκού και αυτού που το επίθετο προσδιορίζει, του λαού. Ο λαός και το λαϊκό απασχόλησαν τον Βάλτερ Πούχνερ, όταν θέλησε να διατυπώσει μία «θεωρία του λαϊκού θεάτρου» (σε βιβλίο του με τον τίτλο αυτό). Δεν μπόρεσε-αλλά ούτε θέλησε- να αγνοήσει τη ρευστότητα των δύο λέξεων -λαός, λαϊκό-, η οποία άλλωστε αναδεικνύει και το δυναμικό εύρος τους.

Οι ορισμοί τους διαφέρουν, όπως παρατηρεί, από γλώσσα σε γλώσσα ακόμα από έθνος σε έθνος, από εποχή σε εποχή. «Όσον αφορά την Ελλάδα», παρατηρεί ο Πούχνερ, «τα τελευταία 500 χρόνια δεν γνώρισε μεγάλη κοινωνική διαφοροποίηση, η αριστοκρατία ήταν σχεδόν ανύπαρκτη και ο αστισμός βρισκόταν σε συμφυρμό με

το αγροτικό στοιχείο, το οποίο σχεδόν αμέσως μετά την απελευθέρωση άρχισε να συρρέει στα υπό διαμόρφωση αστικά κέντρα και πρώτιστα στην Αθήνα».

Εξαιτίας των λόγων αυτών μπορεί κανείς να πει ότι ο λαϊκός πολιτισμός και οι συναπτόμενη προς αυτόν παράδοση, τουλάχιστον ως πριν από ορισμένες δεκαετίες, είχε μια έκδηλη αναφορά στα αγροτικά στρώματα, ήταν ένας πολιτισμός που τον παρήγαγαν οι άνθρωποι που κατοικούσαν στον αγροτικό χώρο και ακόμα όταν μετακινούνταν στη συνέχεια στον αστικό χώρο, των συναποκόμιζαν, σε σημαντικό βαθμό.

Λαογραφικό Μουσείο Λάρισας

Ο λαϊκός αυτός πολιτισμός είχε ορισμένα διακριτικά γνωρίσματα. Π.χ. τον

χαρακτήριζε μία πιο λεπτομερειακά καθιερωμένη και με αυστηρά τηρούμενες προδιαγραφές ρύθμιση θεωρίας και πράξης, ένας πολύ αργός ρυθμός εξέλιξης και εξόδου από τα καθιερωμένα, καθώς και η δέσμευση σε μία συγκεκριμένη παράδοση. Είχε ακόμα μία ποιητική διάσταση, όπως την προσδιόριζε κατεξοχήν το ευρύ τελετουργικό πλαίσιο ακόμα μέσα στο οποίο οι άνθρωποι βιώνουν το σύνολο σχεδόν των βιοτικών δραστηριοτήτων τους, διαποτισμένο από την ουσία και τον τύπο των εθίμων, τα οποία είναι τελετουργικοποιημένα τα ήθη, δηλαδή οι αρχές και οι κανόνες συμπεριφοράς της ομάδας. Το εθιμικό-τελετουργικό στοιχείο περιέχει και ασκεί τη δύναμη της συνοχής. Έχει επιγραμματικά λεχθεί ότι «στόχος της τελετουργίας είναι να εξασφαλίσει ότι ακόμα όσο είναι δυνατόν ακόμα το μέλλον θα μείνει πιστός το παρελθόν με τη μεσολάβηση του παρόντος (δηλαδή με την παρέμβαση της τελετουργίας)». (Ελεωνόρα Σκουτέρη - Διδασκάλου, Ανθρωπολογικά για το γυναικείο ζήτημα).

Ο Στίλπων Κυριακίδης έχει γράψει μία ευσύνοπτη αλλά αξιανάγνωστη για την Ελληνική βιβλιογραφία προδρομική μελέτη για τα «σύμβολα εν τη ελληνική λαογραφία». Αυτή η μεταφορική χρήση επιτείνει λοιπόν την ποιητικότητα του λαϊκού πολιτισμού η οποία όπως ήταν επόμενο, επανευρίσκεται και στις ειδικότερες καλλιτεχνικές του εκφράσεις.

Το τελετουργικό-συμβολικό-ποιητικό στοιχείο υπάρχει στη μία ή την άλλη μορφή, στα ενδύματα, στις εικαστικές τέχνες, στον εξοπλισμό των σπιτιών, στον χώρο, οπουδήποτε αλλού. Και ίσως μέσα από αυτά τα συμφραζόμενα πρέπει να εξηγηθεί η αναγνωρισμένη ετοιμότητα των μελών της κοινωνίας εκείνης προς τον έμμετρο προφορικό λόγο.

Θα έγινε αντιληπτό, ότι στο σημείωμα αυτό ο λόγος δεν είναι ακριβώς για τον σημερινό λαϊκό πολιτισμό, αλλά για μία προγενέστερη φάση του, η οποία οπωσδήποτε αποτελεί ένα μέρος της παράδοσης, της ενσωματωμένης στον σημερινό πολιτισμό. Εξάλλου υπάρχουν και αυτοί που αμφισβητούν (ορισμένοι μάλιστα απολύτως) την παρουσία σήμερα λαϊκού πολιτισμού. Εγώ όμως δεν ανήκω στους αμφισβητίες αυτούς με κανέναν τρόπο.

Επιμέλεια: Ηλίας Λιαμής, Σύμβουλος Ενότητας Πολιτισμού

<https://bit.ly/3APparp>